

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Η ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ — 1954-1955

ΛΕΥΚΩΣΙΑ - ΚΥΠΡΟΥ

1956

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Η ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Με τὴ σύντομή μου αὐτὴ ὁμιλία ἔχω σκοπὸ νὰ σᾶς μεταδώσω σὲ γενικώτατες γραμμὲς τὴν ἐξέλιξη τῆς τυπογραφίας στὴν Κύπρο. Θ' ἀποφύγω τὰ καθαρῶς ἐπαγγελματικά στοιχεῖα, πού ἐνδιαφέρουν μονάχα τὴ συμπαθὴ τάξη τῶν ἐπαγγελματιῶν αὐτῶν. Θὰ περιοριστῶ σὲ ὀρισμένα χτυπητὰ γεγονότα. Τὸ θέμα μποροῦσε νὰ πάρῃ μεγάλη ἔκταση. Ὑπάρχει τὸ καθαρῶς τεχνικὸ ζήτημα. Ὑπάρχει, ἔστω καὶ ἰσὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, τὸ καλλιτεχνικόν. Ὑπάρχει ἡ σχέση τοῦ τύπου μὲ τὴν πολιτικὴ κίνηση τοῦ τόπου. Ὑπάρχει ἡ ἀνέρευση τῆς ἐπιδράσεως ἰδίως τοῦ ἐβδομαδιαίου καὶ καθημερινοῦ τύπου πάνω στὴν κοινὴ γνώμη. Ὑπάρχουν οἱ διάφοροι περὶ τύπου νόμοι. Καὶ τόσα ἄλλα πού θὰ καθιστοῦσαν πλήρη μιὰ μελέτη, ἀλλὰ πού θὰ ἦταν κουραστικά γιὰ μιὰ ὁμιλία, πού ἔχει ἀπλῶς σκοπὸ νὰ ποικίλῃ μιὰ ἐκθεση βιβλίου.

Τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν μιὰ μαύρη ἐποχὴ στὴν Κύπρο. Κανένας δὲν ὄριζε τὸ σῶμα καὶ τὴν περιουσία του. Ἡ ἐλευθερὴ ἔκφραση ἦταν θανάσιμο ἀμάρτημα. Ἡ φτώχεια κι' ἡ ἀβεβαιότητα βασίλευαν παντοῦ. Ἡ Ἐκκλησία, παρόλο πού εἶχε κάποια πνευματικὴ καὶ διοικητικὴν ἰσχύ, ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως δὲν εἶχε ἀνθηρότητα. Ἀπόδειξις εἶναι τὰ θαριὰ χρεῖ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ οἱ πραγματικὲς πτωχεύσεις τῶν μοναστηριῶν. Ἐξάλλου τὰ χρήματα τᾶθελαν νὰ ἀδροπληρώνουν τοὺς ἐπιτόπιους Τούρκους ἀρχοντες καὶ τοὺς προξένους ξένων δυνάμεων γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν μερικὰ ψιχία στοιχειώδους ζωῆς.

Ὡστόσο ὑπῆρξαν φωτεινὲς μορφές ἀρχιερέων πού εἶχαν ἀντιληφθῆ τὴ σημασία τῆς μορφώσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ βιβλίου. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά οἱ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὲς ἀνάγκες ὑποχρέωναν μερικοὺς νὰ φροντίσουν γιὰ ἐκτύπωση ἀπαραιτήτων γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν βιβλίων. Φαίνεται πῶς ἦταν οἰκονομικῶς ἀδύνατη ἡ ἴδρυση ἐνὸς ἐπιτοπίου τυπογραφείου. Ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἡ Τουρκικὴ Διοίκηση δὲ θὰ εὐνοοῦσε μιὰ τέτοια ὑπόθεση, ἀρκετὰ ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς ἀρχοντες. Ἐξάλλου ἡ δύναμη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου δὲ θὰ ἦταν τόσο ἀποφασιστικὴ ἀφοῦ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ δὲν διέθετε τὰ ἰσχυρὰ φαναριωτικά μέσα. Ὑπῆρχεν ὅμως οἰκονομικῶς ἀνθηρὰ κυπριακὴ παροικία στὴς εὐρωπαϊκὲς πόλεις γιὰ νὰ συνδράμῃ οἰκονομικῶς ἕνα τέτοιο σκοπόν; Ἀπ' ὅ,τι ξέρω ἡ Κύπρος δὲν ἀξιώθηκε μιὰ σειρά μεγάλων εὐεργετῶν ὅπως τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ μέρη, παρὰ μόνο τῶρα τελευταίως. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ ἐλείπαν οἱ πολὺ ἀνθηρὲς ἐμπορικὲς παροικίαις

Κυπρίων στὰ εὐρωπαϊκὰ κέντρα. Ὑπῆρξε μιὰ φωτεινὴ μορφή Κυπρίου στὴν Πάδουα ὁ Πέτρος Γαρφάνος ποὺ ἱδρυσε ἐκεῖ μιὰ ἑλληνικὴ σχολὴ «Κύπριον», ποὺ ἔδρασε τὸν 18ον αἰῶνα. Ἀλλὰ τὸ ἱδρυμὰ του εἶχε σχέση μὲ τὸν ὅλο ἑλληνισμό παρὰ μὲ τὴν Κύπρο, ὡς ἐπιτόπια πνευματικὴ κίνηση.

Μποροῦμε ὥστόσο νὰ σταματήσουμε μὲ κάποιον σεβασμὸ στὶς ἐκδόσεις κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, παρ' ὅλο ποὺ στὴν πραγματικότητά δὲν ἀνήκουν στὴν Κυπριακὴ Τυπογραφία. Ἦσαν ὅμως παραγγελία γιὰ ἐπιτόπια Κυπριακὴ χρῆση καὶ ἓνα εἶδος προοιμίου. Κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς ἔγιναν στὴν Ἰταλία, καὶ ἰδίως στὴ Βενετία. Ἀργότερα μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τμήματος ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐγίνονταν στὴν Ἀθήνα. Ἴσως ἡ πιὸ παλιὰ ἐκδοσὴ ποὺ ἔγινε ἀπὸ Κύπριο μὲ κυπριακὰ θέματα ἦταν τὸ βιβλίον τοῦ Νεόφυτου Ροδινοῦ «Περὶ ἡρώων, στρατηγῶν, φιλοσόφων, ἁγίων καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνθρώπων ὅπου ἐβγήκασιν ἀπ' τὸ Ἰησιὶ τῆς Κύπρου», Ρώμη 1659. Ἄξιες μνημονεύσεως εἶναι καὶ οἱ ἐκδόσεις στὴ Βενετία κατὰ παραγγελία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου. Καὶ ἄλλες. Ἡ σημασία τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν ἦταν πρακτικῶς περιορισμένη, γιατί ὁ πληθυσμὸς ἦταν ἀγράμματος καὶ συνεπῶς ἡ χρῆση τῶν ἐπιτοπίως ἀφοροῦσε στενὸ κύκλο. Γιὰ νὰ ἐννοήσετε τὸν περιορισμένον ἀριθμὸ ἀναγνωστῶν σὰς ἀναφέρω μιὰ πληροφορία: Στὰ τέλη τῆς Τουρκοκρατίας ἱδρυθῆκανε ἀναγνωστήρια στὴν Κύπρο. Στὴ Λευκωσία τὸ ἀναγνωστήριον εἶχε 400 μέλη. Στὰ ἀναγνωστήρια αὐτὰ διαβάζανε κρυφὰ τὰ μέλη ἑλληνικὰ βιβλία καὶ ἐφημερίδες.

Ἡ ἀρχὴ τῆς τυπογραφίας στὴν Κύπρο συμπίπτει μὲ τὴν Ἀγγλικὴ Κατοχὴ τῆς Κύπρου στὰ 1878. Ὡστόσο πρὸς τὰ τέλη τῆς Τουρκικῆς Κατοχῆς καὶ λίγο πρὸ τῆς Ἀγγλικῆς ἔγινε μιὰ προσπάθεια ἱδρύσεως ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὴν Λάρνακα. Τότε ἡ Λάρνακα, ἡ πόλις τῶν προξένων, κατεῖχε τὰ πρωτεῖα στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ (ἂν μποροῦμε νὰ ποῦμε) κίνηση τῆς Κύπρου.

Ὁ Θεόδουλος Κωνσταντινίδης, Κύπριος ποὺ ζοῦσε στὴν Αἴγυπτο, εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέα τοῦ τυπογραφείου καὶ μὲ μερικοὺς ὁμογενεῖς ἀγοράσανε ἓνα μεταχειρισμένο. Στὸ μεταξὺ εἶχαν ἐξασφαλίσει μιὰ κατ' ἀρχὴν συγκατάθεσι τοῦ Σάββα Πασιᾶ. Σὲ λίγες ὅμως μέρες εἶχε γίνει ἡ Ἀγγλικὴ Κατοχὴ. Στις 29 Αὐγούστου 1878 κυκλοφόρησε τὸ πρῶτον φύλλον μὲ τὸν τίτλον «Κύπρος» στὴ Λάρνακα ἑλληνικὰ τυπωμένο καὶ μὲ κυκλοφορίαν 1000 φύλλα ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντινίδης. Παραδόξως ὅμως οἱ Ἀγγλικὲς Ἀρχὲς δὲν ἐπιτρέψανε ἐκδοσὴ ἐφημερίδος μὲ ὑπεύθυνον Ἕλληνα. Τότε ὁ Θεόδουλος Κωνσταντινίδης συνεταιρίσθηκε μ' ἓνα κάποιον ὕποπτον ὑποκείμενον καλούμενον Πάλμερ, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑποσχέθηκε πῶς θὰ κατόρθωνε ἀργότερα νὰ πάρει συγκατάθεσι τοῦ τότε Ἀρμοστή γιὰ νὰ εἶναι ὑπεύθυνος τῆς ἐκδόσεως ὁ Κωνσταντι-

νίδης. Βγάλανε μαζί μιὰ δίγλωσση ἀγγλοελληνική ἐφημερίδα μετὸ ὄνομα «Cyprus — Κύπρος». Ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ ἦταν ἐβδομαδιαία. Ἐνωρὶς ὁ Κωνσταντινίδης ἀπεχώρησε μὰ ὁ ὑποπτος τύπος, ὁ Πάλμερ, κατόρθωσε σιγά-σιγά νὰ καταστρέψει τὴν ὅλη ἐργασία καὶ νὰ πωληθῆ τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο. Ὁ Θ. Κωνσταντινίδης ἀργότερα ἔβγαλε ἄλλη ἐφημερίδα τὸ «Κίτιον», ἐβδομαδιαία πού ἔζησε μιὰ πενταετία ἀπὸ τὸ 1879—1884. Ὁ Κωνσταντινίδης ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Κύπριος δημοσιογράφος πού ἔδρασε ὡς τέτοιος στὴν Κύπρο. Σ' αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἰδρυση τοῦ πρώτου τυπογραφείου, σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ πραγματοποίηση μιᾶς ἐφημερίδας καὶ αὐτὸς πρωτόβγαλε περιοδικὸ στὴν Κύπρο. Ὁ δημοσιογράφος αὐτὸς εἶχε καὶ καθαρῶς λογοτεχνικὴν ἐπίδοση. Δημοσίευσε τρία θεατρικὰ ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα «Ὁ Κουτσούκ Μεχμέτ ἢ τὸ 1821 ἐν Κύπρῳ» εἶχε γνωρίσει ἀρκετὴν ἐπιτυχία σὲ παλαιότερες γενιές.

Τὸ τυπογραφεῖο αὐτὸ τοῦ Θ. Κωνσταντινίδη εἶναι τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο στὴν Κύπρο καὶ σύγχρονο μετὸ Κυβερνητικὸ Τυπογραφεῖο. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ εἶχε μόνον ἀγγλικά στοιχεῖα καὶ ἀνῆκε πραγματικὰ στὸν Στρατὸ Κατοχῆς. Ἦταν ἓνα πρωτόγονο τυπογραφεῖο πού τὸ χειρίζονταν δυὸ Ἀγγλοὶ στρατιῶτες καὶ στεγαζόταν στὸ παρὰ τὴν Ἐγκωμὴ Λευκωσίας Μετόχι τοῦ Κύκκου. Σ' αὐτὸ τυπώνονταν τὰ διάφορα διατάγματα. Οἱ ἑλληνικὲς καὶ τουρκικὲς μεταφράσεις τῶν διαταγμάτων αὐτῶν κυκλοφοροῦσαν σὲ χειρόγραφες ἐκδόσεις. Δείγματα τῆς ἑλληνικῆς καὶ τουρκικῆς χειρόγραφης «Gazette» ὑπάρχουν σήμερα στὰ Κυβερνητικὰ Ἀρχεῖα.

Ἀπὸ τὴ Λάρνακα ἄρχισε ἡ τυπογραφικὴ τέχνη. Προχώρησε στὴ Λεμεσό. Καὶ τέλος ἐμφανίστηκε στὴ Λευκωσία μετὸ τυπογραφεῖο τοῦ Περικλῆ Μιχαηλίδη πού τύπωνε τὴν ἐφημερίδα «Εὐαγόρας». Ὁ Περικλῆς Μιχαηλίδης ἦταν Κύπριος πού ζοῦσε στὴ Ρουμανία. Ἐκεῖ εἶχε καὶ τὸ τυπογραφεῖο του πού μετέφερε ὕστερα στὴ Λευκωσία. Στὸ τυπογραφεῖο αὐτὸ πρωτάρχησε τὸ τυπογραφικὸ του στάδιον ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐπιζώντων κ. Χριστόφορος Νικολάου, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε πῶς πρωτομπῆκε στὴ δουλιὰ τὴν 1 τοῦ Γενάρη στὰ 1899.

Ἡ δουλιὰ τοῦ τυπογράφου τότε ἦταν ἀρκετὰ σκληρή. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις οἱ τυπογράφοι ἦταν συγχρόνως καὶ διανομεῖς τῶν ἐφημερίδων. Ὁ κ. Νικολάου μοῦ περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν ὅλη ἐργασία στὰ χρόνια ἐκεῖνα: Γινόταν ἡ στοιχειοθέτηση. Ὑστερα ἄρχιζε ἡ ἐκτύπωση σὲ χειροκίνητη πρέσσα μετὸ δυὸ ἐργάτες. Ὁ ἓνας ἐμελάνωνε κί ὁ ἄλλος ἐτραβοῦσε. Μετὸν τρόπο αὐτὸ τυπώνονταν 200—300 φύλλα τὴν ὥρα. Ἀργότερα ὁ Ἀγησίλαος Φραγκοῦδης στὴ Λάρνακα ἔφερε τὸ πρῶτο κυλινδρικό πιεστήριο γιὰ τὴν ἐφημερίδα του «Διάπλασις». Ὑστερα, τὸ πούλησε στὸν Χαράλαμπο Μαραθεύτη, ὁ ὁποῖος τὸ ἐνοικίαζε σὲ ἄλλους. Σιγά-σιγά οἱ τυπογραφικὲς ἀνάγκες καὶ οἱ πρόοδοι γενικῶς στὴν τυπο-

γραφική ἐπηρέασαν τὴ σύνθεση τοῦ τυπογραφείου. Ἀπὸ συνομιλίες μου μὲ παλιούς τυπογράφους ἔχω ἀντιληφθῆ, πὼς ἡ ἀνάπτυξη στὴ σύνθεση τῶν τυπογραφείων ὀφείλεται σὲ δυὸ λόγους: στὸ ἄφθονο περιοδικὸ καὶ ἡμερήσιον ἔντυπο καὶ στὴν αὐξηση τῆς ἐμπορικῆς ἐργασίας. Ἔτσι, ὁ κ. Νικολάου πρῶτος ἔφερε τὰ πιεστήρια μὲ αὐτόματο χαρτοθέτη καὶ ἀργότερα τὴ μοιζοτυπικὴ μηχανή. Παρὰλλήλως ὁ κ. Γιάννης Κυριακίδης ἔφερε τὴν πρώτη λινοτυπικὴ μηχανή. Ἡ Ἐταιρεία «Ἔθνος» ἔφερε τὸ πρῶτο κυλινδρικὸ ταχυπιεστήριο, πού τώρα βρίσκεται ἐν τῇ κατοχῇ τοῦ κ. Γιάννη Κυριακίδη. Καὶ ἄλλα. Σήμερα ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν τυπογραφείων μας εἶναι ἄριστος, ὥστε καὶ ξένα περιοδικὰ νὰ ἀναφέρονται εὐνοϊκῶς στὸν τομέα αὐτὸ τῆς Κυπριακῆς ζωῆς. Σὲ ὄλους εἶναι γνωστὴ ἡ ὑπαρξη τῶν Τυπογραφείων Νικολάου, Κυριακίδη καὶ Ζαβαλλῆ.

Δὲ θρίσκω ἄσκοπο αὐτὴ τὴ στιγμή ν' ἀναφερθῶ σὲ μερικὸς πρωτοπόρους τῆς τυπογραφικῆς τέχνης στὸν τόπο μας. Ὁ κ. Νικολάου μοῦ μνημόνευσε μερικὰ ὀνόματα στοιχειοθετῶν καὶ πιεστῶν, πού οἱ πιὸ πολλοὶ τοὺς δὲ ζοῦνε πιά. Ὁ Κωστής Περδῖος, ὁ Χριστόδουλος Λ. Λοιζίδης, ὁ Εὐφραῖμ Πετρίδης καὶ ὁ Ἀντώνης Γρίσπης ἦταν ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Κυπρίους στοιχειοθέτες. Ὁ Σταῦρος Ἀντωνίου καὶ ὁ Θεοδουλῆς ἦταν ἀπὸ τοὺς παλαιότερους πιεστές.

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὶς ἐφημερίδες πού ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη τυπογραφικὴν ἐργασίαν καὶ κατὰ ἓνα τρόπο ὡς τὰ σήμερα κρατοῦν τὰ σκῆπτρα στὴν ἐκδοτικὴ προσπάθεια τῆς Κύπρου. Ἡ «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία» τοῦ δρος Ν. Κυριαζῆ ἀναφέρει πὼς εἶχαν ὡς τὸ 1935 ἐκδοθῆ στὴν Κύπρο περὶ τις 96 ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, καθημερινές, ἐβδομαδιαίες, δεκαπενθήμερες καὶ μὲ διάφορο περιεχόμενον. Ἡ ἀρχαιότερη ἐφημερίδα, ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω, ἦταν ἡ «Cyprius—Κύπρος» τοῦ Θ. Κωνσταντινίδη, πού τὸ πρῶτο τῆς φύλλο κυκλοφόρησε στὴ Λάρνακα στὶς 29 Αὐγούστου 1878. Ἡ πρώτη ἡμερησίαν ἐφημερίδα ἦταν ὁ «Ἡμερήσιος Κῆρυξ» τοῦ Λεωνίδα Παυλίδη καὶ Θ. Ἰωαννίδη, πού τὸ πρῶτο τῆς φύλλο κυκλοφόρησε στὶς 23 τοῦ Ὀκτώβρη 1922 στὴ Λευκωσία. Στὰ 1881 εἶχε κυκλοφορήσει καὶ ἕμμετρη ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα ἡ «Λύρα» ἀπὸ τὸν Θ. Θεοχαρίδη στὴν Λάρνακα ὡς παραρτημα τῆς ἐφημερίδας «Στασίνας». Ὑπῆρξε κάποτε καὶ εἰδικῶς γυναικεία ἐφημερίδα οἱ «Ἐστιάδες». Ἦταν δεκαπενθήμερος φιλολογικὴ ἐφημερίδα τῶν κυριῶν Ἀμμοχώστου μὲ διεύθυνση τὴν Περσεφόνη Παπαδοπούλου. Τὸ πρῶτο τῆς τεύχος κυκλοφόρησε στὶς 15 Νοεμβρίου 1913. Ὁ ἀθλητισμὸς εἶχε στὴ Λευκωσία τὴν ἐφημερίδα τὸν ἐπίσης. Ἦταν ἡ «Ἀθλητικὴ Ἥχώ» πού πρωτοκυκλοφόρησε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1928. Τότε ἦταν ἡ ἐνθουσιώδης ἀπαρχὴ τοῦ ποδοσφαίρου, πού κάλλιστα μπορεῖ νὰ εἰρησθη σὲ ἔνταση κατὰ πολὺ ἀνώτερη παρὰ σήμερα. Δὲ θεωρῶ ἔτι ἄσκοπο νὰ ἀναφέρω πὼς τὴν 1 Δεκεμβρίου 1884

εἶχε κυκλοφορήσει ἡ σατιρική ἔμμετρη ἔφημερίδα «Χωρκάτης», γραμμένη στό κυπριακὸ ἰδίωμα, μὲ διευθυντὴ τὸν Χρ. Κουπᾶ.

Ἀπὸ τὸ 1935 μέχρι σήμερα ἔχουν ἐκδοθῆ ἕνα σωρὸ ἄλλες ἔφημερίδες, ἡμερήσιες ἢ ἑβδομαδιαίαις, διαφόρου περιεχομένου καὶ ἐπιδιωκομένων σκοπῶν. Ἡ «Ἐλευθερία» εἶναι ἡ ἀρχαιότερη, ἀπ' ὅσες ἐπιζοῦν ἔφημερίδα. Ἄρχισε τὸ 1906 ὡς ἑβδομαδιαία, ἔγινε ἀργότερα δισεβδομαδιαία καὶ τέλος καθημερινή.

Παράλληλα μὲ τὴν ἔφημερίδα, ἐμφανίστηκε κι' ὁ περιοδικὸς τύπος (παρ' ὅλο πὸν μερικὲς ἔφημερίδες τότε ἔδιναν τὴν ἐντύπωση μικτοῦ τύπου). Ἡ ἴδια «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία» τοῦ δρος Ν. Κυριαζῆ ἀναγράφει 21 περιοδικὰ ὡς τὸ 1935 (ὑπάρχει μεγαλύτερος ἀριθμὸς, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὰ ἴδια περιοδικὰ μὲ διάφορες ὅμως διευθύνσεις). Ἀπὸ τὸ 1935 κι' ἐδῶ ἔχουν ἐμφανισθῆ ἰσάριθμα ἄλλα περιοδικὰ, διαφόρου τύπου. Τὸ παλαιότερο περιοδικὸ εἶναι ἡ «Εὐτέρπη» τοῦ Θ. Κωνσταντινίδη, αὐτοῦ πὸν εἶχε ἰδρύσει τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο στὴν Κύπρῳ. Τὸ πρῶτο του τεύχος κυκλοφόρησε τὴν 1 Δεκεμβρίου 1881. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ πότε—πότε ἔβγαζε καὶ ἔμμετρο παράρτημα τὸν «Κεραυνό». Ἀνάμεσα στὰ κατοπινὰ περιοδικὰ πρέπει νὰ μνημονεύσουμε τὸ «Κύπρος», ἕνα εἰδικῶς λαογραφικὸ περιοδικὸ πὸν ἔβγαλε στὰ 1911 ὁ Ι. Χατζηϊωάννου, τὴν «Ἐκπαίδευσιν» τὸ πρῶτο παιδαγωγικὸ περιοδικὸ πὸν ἔβγαζε ἀπὸ τὸ 1897 ὁ Χαράλαμπος Μαραθεύτης, τὸ μηνιαῖον ἐμπορικὸ περιοδικὸ «Ἐρμῆς» τοῦ Κ. Σαμουήλ στὰ 1909, τὸ πρῶτο θρησκευτικὸ μας περιοδικὸ «Ἀπόστολος Βαρναβάς» (1901) μὲ διευθυντὴ τὸν Ἰωάννη Μακούλη, τὴν «Παιδικὴ Ἥχώ», πὸν ἦταν δεκαπενθήμερο παιδικῆς ὕλης καὶ ἔβγαине στὴ Λεμεσό ἀπὸ τὸ 1903—1905 καὶ τὸ «Δελτίον Σχολικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀντιλήψεως» (1947) τὸ πρῶτο ὑγειονομικὸ καὶ ἰατρικὸ περιοδικὸ στὴν Κύπρῳ. Σήμερα κυκλοφοροῦν ἀρκετὰ περιοδικὰ ἐπιστημονικοῦ, φιλολογικοῦ, οἰκονομολογικοῦ καὶ ἄλλου περιεχομένου, ὥστε δικαίως ἡ Κύπρος νὰ καυχίεται πὸς εἶναι τὸ δεύτερο μετὰ τὴν Ἀθῆνα κέντρον τοῦ ἑλληνισμοῦ σὲ κίνηση (αὐτὸ ἀνέγραψε στὸ «Βῆμα» ὁ καθηγητὴς Merlier). Τὸ «Δελτίον τῶν Κυπριακῶν Σπουδῶν» ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐκφραστικὸν ὄργανο Κυπριολογίας. Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» (διευθυντῆς Ν. Κρασιδιώτης) πὸν θραβευτῆκανε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀποτελοῦν τὸ λογοτεχνικὸ μας ἐκφραστικὸν ὄργανο. «Ἡ Χαρὰ τῶν Παιδιῶν», διεύθυνση Ν. Κληρίδη καὶ Λ. Κ. Ρήγα, εἶναι τὸ παιδικὸ μας περιοδικὸ μὲ τὶς ὥραιες του ἐπιδιώξεις. Μποροῦμε ὅμως νὰ ἀναφέρουμε μὲ τὸ δέοντα σεβασμὸ τὰ «Κυπριακὰ Χρονικά», πὸν πιὸ πολὺ ἀπὸ μιὰ δεκαετία καὶ μὲ τὴ φωτισμένη ἐπίβλεψη τοῦ Μητροπολίτου Κιτίου μ. Νικοδήμου, τοῦ καθηγητῆ Συκουτρῆ καὶ τοῦ δρος Ν. Κυριαζῆ, εἶχαν ἀποθησαυρίσει ἀρκετὸ Κυπριακὸν ὕλικὸ κι' ἔθεσαν τὶς βάσεις τῆς Κυπριολογίας. Δίπλα σ' ὅλα αὐτὰ πρέπει ν' ἀναφερθῆ ξεχωριστὰ ἡ «Ἑλληνικὴ Κύπρος» τὸ μαχητικὸν ἔθνικὸ μας ὄργανο ἀνωτέρου ἐπιπέδου.

Θὰ ὑπάρχει ἡ περιέργεια γιὰ τὸ ποιοὶ ἦταν τὸ πρῶτο βιβλίον πὺ τυπώθηκε στὴν Κύπρο. Ἦταν μιὰ συλλογὴ ποιημάτων μὲ τὸν τίτλον «Ποιημάτων» τοῦ ὀνομαστοῦ σὲ ὄλους μας ἀπὸ γνωστὴ παροιμία ἱατροῦ Ἐρασίου τοῦ Ῥώμα. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ τυπώθηκε στὴ Λάρνακα στὰ 1879.

Ἡ ποιητάρικη παραγωγὴ, ἰδιάζον στοιχεῖο τῆς ἀγροτικῆς Κυπριακῆς ζωῆς, μὲ τὴν τυπογραφία ἔπαιρνε πιά ἄλλο τόνο. Ὁ δίσκος τῆς πληρωμῆς κατὰ προαίρεση, πὺ χρησιμοποιοῦσαν παλαιότερα οἱ ποιητάρηδες, μετατράπηκε στὴν ἔναντι ὠρισμένου πασοῦ πώληση φυλλαδίων μὲ τὸ ποίημα. Τὸ πιὸ παλιὸ πὺ τυπώθηκε στὴν Κύπρο ποιητάρικον ἔργο εἶναι τὸ ἀνωλύμως ἐκδοθὲν «Τραγούδι τῆς Θεονίτσας καὶ Ἐμινὲς» στὴ Λευκωσία 1889 ὡς δευτέρη ἐκδοση. Ἄν ὅμως θεωρήσουμε τὰ δυὸ αὐτὰ τραγούδια ὡς ἡμιδημοτικά ἢ καλύτερα ποιητάρικη ἀνάπτυξη δημοτικῶν προτύπων, τότε τὰ πρῶτα ἐκδοθέντα ποιητάρικα ἔργα εἶναι δυὸ: «Οἱ Σεισμοὶ στὴ Λεμεσό» (1890) τοῦ Κυριάκου Παπαδοπούλου (Ἄρακαπᾶ) καὶ τὸ «Ἰραγούδι τοῦ Καρὰ Μεμέτ» (1890) τοῦ Νεόφυτου Χατζηθεοδώρου ἀπὸ τὸ Καλὸ Χωριὸ Λεμεσοῦ.

Θὰ ἦταν ὅμως σκόπιμο νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ μερικὲς παρατυπογραφικὲς λεπτομέρειες. Τὰ διάφορα π.χ. κλισὲ πὺ χρησιμοποιοῦσαν τότε ἦταν γραμμωτὰ καὶ τὰ φέρνανε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Ἄργότερα εἶχαν ἐμφανιστεῖ στὴν Κύπρο οἱ τσιγκογράφοι Μοσσιτσιάν. Καλλιτέχνης τσιγκογράφος πὺ σπούδασε εἰδικῶς στὴν Ἀθήνα εἶναι ὁ Μιχαλάκης Ἐλευθεριάδης. Παραλλήλως ἰδρύθηκε στὴν Κύπρο καὶ τὸ πρῶτο λιθογραφεῖο ἀπὸ τὸν Καλογήρου καὶ Κουβᾶ στὴ Λεμεσό στὰ 1926. Πρόοδος τυπογραφικῆς ἦταν ἡ χρῆση στοιχείων μουσικῆς βυζαντινῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς. Ὁ Στυλιανὸς Χουρμούζιος, ἕνα δαιμόνιο καὶ πολύτροπο μυαλό, εἶχε φέρει πρῶτος στοιχεῖα βυζαντινῆς μουσικῆς. Πρῶτος τὰ χρησιμοποίησε ὁ μαθητὴς του στὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἔμπιστος ὑπάλληλός του στὸ τυπογραφεῖο κ. Σωτῆρης Δασκαλοῦδης. Ὁ κ. Δασκαλοῦδης ὑπῆρξε ὁ πρῶτος στοιχειοθέτης βυζαντινῆς μουσικῆς, μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Στυλιανοῦ Χουρμούζιου «Ἐθνικὴ Μοῦσα» Λεμεσὸς 1915. Στὸ βιβλίον μάλιστα αὐτὸ εἶναι τυπωμένη δοξολογία πὺ τὴν εἶχε συνθέσει πρὶν λίγο καιρὸ ὁ Χουρμούζιος μόλις ἄκουσε τὴν κατάληψη τῆς Θεσσαλονικῆς ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ κι' ἐκτελέσθηκε τὴν ἐπόμενη στὸν Ἱερὸ Ναὸ Ἁγίας Νάπας (Λεμεσὸς). Δυσκολότερα ἦταν τὰ πράγματα μὲ τὴ στοιχειοθέτηση εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ὁ τρόπος χρῆσεως τῶν στοιχείων αὐτῶν εἶναι λίγο μπερδεμένος. Ἐπὶ πλέον ὁ πρῶτος πὺ τὰ χρησιμοποίησε καὶ ἴσως ὁ μοναδικὸς ὡς τὰ σήμερα κ. Θωμᾶς Κυριακίδης δὲν γνώριζε εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ. Μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶχε βγῆ μιὰ συλλογὴ σχολικῶν ἀσμάτων τοῦ Τομπόλη (Πατρὸς), τυπωθῆκαν τὰ πολυάριθμα παραδείγματα τοῦ δίτομου μνημειώδους ἔργου τοῦ μουσουργοῦ μας κ. Σόλωνα Μιχα-

ηλίδη «Ἀρμονία τῆς Σύγχρονης Μουσικῆς» καὶ ἄλλα μικρότερα ἔργα.

Μὲ τὴν ἐπιτόπια κίνηση καὶ μὲ τὴν ἐλευθερότερη εἰσαγωγὴν ἑλληνικοῦ ἐντύπου δημιουργηθῆκαν κατ' ἀνάγκη καὶ τὰ βιβλιοπωλεῖα. Ὁ πρῶτος βιβλιοπώλης ἦταν ὁ Δημήτριος Πετρίδης καὶ λίγο ἀργότερα τοῦ ὁ ἱερωμένος Μακούλης. Ὁ Ὑψηλάντης, ποῦ εἶχε τὸ τυπογραφεῖο «Μοῦσαι» εἶχε φτιάξει καὶ ἕνα Πρακτορεῖο Τύπου καὶ κυκλοφοροῦσε τὸ ἑλληνικὸ ἐντυπο στὴν Κύπρο σὲ περιορισμένη ὅμως κλίμακα. Αὐτὸς δοκίμασε νὰ κυκλοφορήσει καὶ κυπριακὰ ἐντυπα. Καλύτερη πρακτοριακὴ ἐργασία ἔκαμε τὰ 1932 ὁ Χαράλαμπος Πούλιας μὲ ἔδρα τοῦ στὴν ἀρχὴ τῆ Λεμεσὸ καὶ ὕστερα τῆ Λευκωσίας. Μὲ τὴν ἴδρυση ὅμως τοῦ Γενικοῦ Πρακτορεῖου Τύπου τοῦ Πούλια καὶ Κόνιαρη στὰ 1934, ποῦ ἀντιπροσώπευε καὶ τὰ δυὸ ἑλληνικὰ πρακτορεῖα τύπου, μπῆκαν οἱ θάσεις εὐρύτατης πρακτορειακῆς ἐργασίας ἑλλαδικοῦ, ξένου καὶ ἐπιτοπίου καθημερινοῦ, περιοδικοῦ ἐντύπου καὶ βιβλίων.

Ὁ Χρ. Γ. Ρῶσος ὑπῆρξε ὁ παλαιότερος βιβλιοδέτης τῆς Κύπρου. Ὑπάλληλός τοῦ ἦταν ὁ Κυρμίτσης, ὁ ὁποῖος κάποτε πρὶν πολλὰ χρόνια εἶχε ἰδρῦσει τὴν πρώτη δανειστικὴ βιβλιοθήκη ἔναντι μικροῦ τιμήματος.

Στὴν ἀγορὰ θὰ ἔχετε ἀντιληφθῆ μιὰ σειρὰ καρτ-ποστάλ ἢ ἄλλων παρομοίων εἰδῶν. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτυχηῖ ἀπὸ ἀπόψεως ἐμφανίσεως καὶ ὄχι γούστου, ὡστόσο ὅλα αὐτὰ εἶναι τυπωμένα στὸ ἐξωτερικὸ, ἰδίως στὴν Γερμανία. Δυὸ ὅμως σειρὲς μιὰ τοῦ κ. Τηλέμαχου Κάνθου καὶ μιὰ ἄλλη τοῦ κ. Κισσονέργη, σοβαρὰ καλλιτεχνήματα τυπώθηκαν στὴν Κύπρο καὶ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν αὐτὰ ὡς μιὰ ἀπαρχή.

Μὲ τὴν ἔκθεση Κυπριακοῦ βιβλίου, ποῦ εἶναι ἡ πρώτη στὴν Κύπρο, ἀναγκαστήκαμε νὰ δοῦμε τὴν πρόδοῦ μας σ' αὐτὸ τὸν τομέα τῆς ζωῆς. Ὅταν ἀναλογιστοῦμε τὴν ἔλλειψη ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ἀπὸ ἀγραμματώσυνη στὰ πρῶτα χρόνια, τὴν ἔλλειψη τώρα ἀπὸ ἐπιπολαιότητα καὶ φυγοπνία, δικαίως πρέπει νὰ σεμνυνόμαστε γιὰ τὴν τυπογραφικὴ μας πρόοδο. Τεχνικῶς προχωρήσαμε πολὺ. Καλλιτεχνικῶς; Ἐνα ἐρώτημα σοβαρότατο. Νομίζω πὼς ὑπάρχει καὶ καλλιτεχνικὴ πρόοδος στὴν ἀπλὴ τεχνικὴ πρόοδος. Ἡ καλλιτεχνικὴ ὅμως ἐμφάνιση καὶ ἡ ἐπιμέλεια θυσιάζονται στὸ βωμὸ τῆς οἰκονομίας παραγγέλλοντος καὶ ἐπαγγελματίας. Δυστυχῶς ἡ πώληση σπανίως καλύπτει ἕνα ποσοστὸ τῶν ἐξόδων. Σιγκουνεύεται ὑποχρεωτικὰ ὁ συγγραφέας. Ὁ τυπογράφος τὸν διευκολύνει μὲ κάπως χαμηλότερη τιμὴ, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τὴ σιωπηρὰ συμφωνία τῆς ἀπλῶς ἐμφανίσεως ἐμφανίσεως τοῦ ἐντύπου.

Τὸ λυπηρὸ εἶναι πὼς τὸ κοινὸ μας ἔχει διάθεση γιὰ διάβασμα. ἀλλὰ ζητᾷ τὸ εὐκόλο καὶ τὸ πληροφοριακό. Ὁ κινηματογράφος, τὸ ραδιόφωνο καὶ ἡ ἔφημερίδα τὸ συνηθίσανε στὶς εὐκολίες. Ὅταν

ήμερησίως πωλούνται 20 περίπου χιλιάδες έλληνικές έφημερίδες και διαβάζονται τουλάχιστον από τριπλάσιον αριθμό προσώπων νομίζω πώς υπάρχει διάθεση για διάβασμα. Άλλά όταν τὸ βιβλίο κυκλοφορεῖ σὲ μιά... δεκάδα σημαίνει πώς ὅ,τι κουράζει κι' ἔχει απαιτήσεις θαύτερης προσοχῆς παραμελεῖται. Κάμετε ἀπλῶς μιὰ σκέψη: 20 χιλιάδες έφημερίδες, περισσότερες χιλιάδες ραδιόφωνα, ἄρκετοὶ κινηματογράφοι π' ἀλλάζουν ἔργο κάθε δυὸ θραδυές, ὅλα αὐτὰ συνήθως ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀτόμων, μένει καιρὸς γιὰ σοβαρὸ διάβασμα; Ἀδύνατο. Ἄς δοῦμε ἀκόμα λίγες ἐκθέσεις βιβλίων γιατί θαρρῶ μιὰ μέρα, πολὺ σύντομα, τὸ βιβλίο θὰ εἶναι σπάνιο καὶ ἀπλῶς θὰ ὑπάρχουν χειρόγραφα γιὰ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ, τὴν τηλεόραση, τὸν κινηματογράφο... Πικρὴ ἢ ἀλήθεια. Ποιος μπορεῖ ν' ἀντισταθῆ στὴ ροὴ τῆς ζωῆς;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

1. ΔΕΛΤΙΟΝ τῶν ἐτῶν 1947 καὶ 1948. (Διανέμεται δωρεάν εἰς τὰ μέλη).
2. ΔΕΛΤΙΟΝ τοῦ ἔτους 1949. (Περιέχει ἐκτὸς τῶν πεπραγμένων καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Σπυριδάκι γενομένην ἀνάλυσιν τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους καὶ τὴν μελέτην τοῦ κ. Ν. Κρανιδιώτου «Τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο». Τιμὴ 3)-. Διὰ μαθητὰς 2)-.
3. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ: Ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους καὶ αἱ ἐν αὐτῷ πολιτικά σκέψεις τοῦ Θουκυδίδου. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ 1949). Τιμὴ 2)-.
4. Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: Τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ 1949). Ἐξηνητημένον.
5. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ. 1948. Περιλαμβάνει τὰ ἀκολουθῶν διαλέξεις γενομένας ἐπὶ τῇ ἐνσωματώσει τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τὸ 1947:
  - α) Κ. Σπυριδάκι: Ἡ Ρόδος καὶ αἱ λοιπαὶ Δωδεκάνησοι ἱστορικῶς ἐξεταζόμεναι.
  - β) Α. Μερμερέτη: Ἡ Τέχνη εἰς τὰ Δωδεκάνησα.
  - γ) Θ. Σοφοκλέους: Ἡ πνευματικὴ Δωδεκάνησος
  - δ) Κ. Προυσῆ: Ἀπὸ τῆ Λαογραφία τῆς Δωδεκανήσου.
Τιμὴ ὀλοκλήρου τοῦ τόμου: 8)-. Διὰ μαθητὰς 5)-.
6. ΛΑΜΠΡΟΥ ΡΗΓΑ: Τὸ Βασιλόπουλο τῆς Βενετίας, τρίπρακτο παιδικὸ δραματάκι ἀπὸ Κυπριακὸ παραμῦθι. 1949. Τιμὴ 2)-.
7. ΛΑΜΠΡΟΥ ΡΗΓΑ: Ἔντομα, ζῶα καὶ πουλιά. Ἐμμετροὶ παιδικοὶ μῦθοι. 1949. Τιμὴ 2)-.
8. Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: Σπουδές. (Ποιήματα). 1951. Τιμὴ 8)-. Διὰ μαθητὰς 5)-.
9. ΣΟΛΩΝΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ: Ἡ Νεοελληνικὴ Μουσικὴ. (1952). Τιμὴ 3)-. Διὰ μαθητὰς 2)-.
10. ΣΟΛΩΜΙΚΗ ΕΟΡΤΗ (1952). Περιλαμβάνει:
  - α) Κ. Σπυριδάκι: Εἰσαγωγικὴ ὁμιλία.
  - β) Θ. Σοφοκλέους: Τὶ σημαίνει ὁ Σολωμὸς γιὰ τὸν Ἑλληνισμό;
  - γ) Ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς Ἐλευθέρους Πολιορκημένους. Τιμὴ 3)-. Διὰ μαθητὰς 2)-.
11. ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1950—51. Περιλαμβάνει:
  - α) Μ. Καλομοίρη: Παγκόσμιος ἢ Ἐθνικὴ Μουσικὴ.
  - β) Μ. Κιτρομηλίδη: Ὀμηρικὴ Παρομοίωσις. Τιμὴ 3)-.
12. Μ. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ: Παγκόσμιος ἢ Ἐθνικὴ Μουσικὴ. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ 1950—51). Τιμὴ 2)-.
13. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ: Ὀμηρικὴ Παρομοίωσις. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ 1950—51). Τιμὴ 2)-.
14. Δελτίον ἔτους 1952. Τιμὴ 3)-.
15. ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ: Τέσσερις σταθμοὶ στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ 1952. Τιμὴ 2)-.
16. ΔΕΛΤΙΟΝ ἔτους 1953—1954. Τιμὴ 3)-.

ΣΗΜ. Τὰς ἐκδόσεις ταύτας οἱ βουλόμενοι δύνανται νὰ προμηθευθῶσιν ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὸν Γράμματέα τοῦ Ὁμίλου κ. Μ. Κιτρομηλίδη, Παγκύπριον Γυμνάσιον, Λευκωσίαν.

Τύποις: «Ἀναγέννησις» δόδος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἀρ. 2.